

انسگاه تربیت و تبحر جانی

جمعیت و تنظیم خانوادہ

تألیف: دکتر علی رضا ذاکری

سر شناسه : ذاكرى، عليرضا، ۱۳۴۸ .
 عنوان و نام پديد آور : جمعيت و تنظيم خانواده / تاليف عليرضا ذاكرى.
 مشخصات نشر : تهران : دانشگاه تربيت دبير شهيد رجائى، ۱۳۸۹.
 مشخصات ظاهرى : ۱۸۰ ص: مصور، جدول.
 شابک : ۹۷۸-۹۶۴-۲۶۵۱-۷۸-۸
 وضعيت فهرست نويسى : فيبا
 يادداشت : چاپ قبلى: شرح، ۱۳۸۵.
 يادداشت : کتابنامه: ص. ۱۷۹.
 موضوع : تنظيم خانواده
 موضوع : آيستنى -- پيشگيرى
 موضوع : جمعيت شناسى
 شناسه افزوده : دانشگاه تربيت دبير شهيد رجائى
 رده بندى كنگره : ۱۳۸۹ ج ۲ / ۲۶ / ۱۳۶ RG
 رده بندى ديوبى : ۶۱۳/۹۴
 شماره كتابشناسى ملي : ۲۴۶۷۲۹۷

دانشگاه تربيت دبیر شهید رجایی

عنوان : جمعيت و تنظيم خانواده
 تاليف : عليرضا ذاكرى
 نوبت چاپ : چاپ اول ۱۳۸۹
 انتشارات : دانشگاه تربيت دبير شهيد رجائى
 ليتوگرافى : رضا
 چاپ : ناطقى
 ناظر فنى : غلامرضا كارگر يان مروستى
 شمارگان : ۱۰۰۰ جلد
 قيمت : ۳۰۰۰ تومان
 شابک : ۹۷۸-۹۶۴-۲۶۵۱-۷۸-۸

ISBN: 978-964-2651-78-8

كليه حقوق اين اثر براى مولف و دانشگاه تربيت دبير شهيد رجائى محفوظ است.
 نشانی: تهران، لویزان - کد پستی ۱۶۷۸۸ - صندوق پستی ۱۶۳-۱۶۷۸۵ - تلفن: ۲۲۹۷۰۶۰-۹
 نماير: ۲۲۹۷۰۰۷۰ پست الكترونيك sru@srtfu.edu

فهرست مطالب

پیشگفتار

بخش اول: جمعیت‌شناسی

فصل اول

۵.....	جمعیت و جمعیت‌شناسی.....
۶.....	جمعیت و مفاهیم آن.....
۷.....	تاریخچه جمعیت و جمعیت‌شناسی در جهان و ایران.....
۹.....	روش‌های مطالعه جمعیت
۱۰.....	جمعیت‌شناسی.....
۱۱.....	ترکیب یا ساختار جمعیت
۱۵.....	حرکات جمعیت و عوامل مؤثر بر آن
۲۲.....	شاخص‌های جمعیت

فصل دوم

۳۱.....	سیاست‌های جمعیتی و تنظیم خانواده
۳۲.....	سیاست‌های جمعیتی.....
۳۵.....	تنظیم خانواده.....
۳۷.....	تاریخچه تنظیم خانواده.....

بخش دوم: تنظیم خانواده

فصل سوم

۴۱.....	فیزیولوژی سلول و تولید مثل
۴۱.....	سلول
۴۲.....	انواع تقسیم سلولی.....
۴۵.....	تولید مثل
۴۵.....	تولید اسپرم.....

تولید تخمک..... ۴۶

لقاح..... ۴۷

تشکیل جنین..... ۴۹

فصل چهارم

آناتومی و فیزیولوژی دستگاه تولید مثل زن..... ۵۱

دستگاه تناسلی زن ۵۲

سیکل جنسی..... ۵۸

سیکل رحمی..... ۶۴

حاملگی..... ۶۵

فصل پنجم

آناتومی و فیزیولوژی دستگاه تولید مثل مرد ۶۷

بیضه ها..... ۶۸

تولید اسپرم..... ۷۲

اسپرموگرام چیست..... ۷۳

فصل ششم

آمیزش و حاملگی ۷۵

آمیزش..... ۷۵

حاملگی..... ۷۸

عوامل موثر بر میل جنسی..... ۸۰

غذا ها..... ۸۰

داروها..... ۸۱

مواد مخدر ۸۳

فصل هفتم

تنظیم خانواده و جلوگیری از بارداری ۸۵

اهداف برنامه تنظیم خانواده..... ۸۶

برنامه های خدمات تنظیم خانواده..... ۸۷

تاریخچه تنظیم خانواده ۸۷

۸۸.....	اهمیت تنظیم خانواده.....
۸۹.....	روش‌های جلوگیری از بارداری
۹۲.....	قرص‌های ضد بارداری خوراکی
۹۲.....	انواع قرص‌های ضد بارداری
۱۰۰.....	قرص‌های ضد بارداری در مردان
۱۰۵.....	پیشگیری از بارداری در موارد اورژانس
۱۰۶.....	آمپول‌های تزریقی پیشگیری از بارداری.....
۱۰۹.....	کپسول‌های کاشتنی.....
۱۱۲.....	میکرو کپسول‌ها.....
۱۱۳.....	روش‌های مکانیکی پیشگیری از بارداری.....
۱۱۳.....	کاندوم.....
۱۱۶.....	کاندوم زنانه.....
۱۱۷.....	دیافراگم.....
۱۱۹.....	کلاهک سرویکس.....
۱۲۱.....	اسپریم کش‌ها.....
۱۲۲.....	اسفنج‌های ضد بارداری.....
۱۲۴.....	دستگاه داخل رحمی (IUD)
۱۳۱.....	روش‌های طبیعی جلوگیری از بارداری
۱۳۴.....	روش‌های دائمی جلوگیری از بارداری
۱۳۹.....	روش‌های جدید پیشگیری از بارداری.....

فصل هشتم

۱۴۳.....	بیماری‌های مقاربتی.....
۱۴۴.....	ایدز.....
۱۴۹.....	راه‌های پیشگیری از ابتلا به ایدز.....
۱۴۹.....	سوزاک.....
۱۴۹.....	سیفلیس.....
۱۴۹.....	شانکروئید.....

۱۵۰.....	واژینیت.....
۱۵۰.....	عفونت تریکوموناس واژینالیس.....
۱۵۰.....	تب خال تناسلی.....
۱۵۰.....	زگیل تناسلی.....

فصل نهم

۱۵۱.....	نارسائی‌های جنسی مردان و درمان آن
۱۵۲.....	اختلال عملکرد جنسی مردان.....
۱۵۴.....	فیزیولوژی نعوظ.....
۱۵۶.....	دلایل اختلالات جنسی مردان.....
۱۵۹.....	درمان اختلالات جنسی مردان.....
۱۷۱.....	منابع.....

پیشگفتار

اخیراً شاهد موج جمعیتی از جوانان ۲۰ تا ۲۵ ساله‌ای هستیم که در سال‌های ۱۳۶۵ و قبل از آن پا به عرصه گیتی گذاشته‌اند. این افراد امروز به شغل، تحصیل، امکانات معاش و نیاز دارند، از طرفی **رشد و توسعه** کشور علی‌رغم تلاش شبانه روزی مسئولین با سرعت رشد جمعیت نمی‌تواند همخوانی داشته باشد؛ لذا جوانان، عرصه فعالیت پیدا نمی‌کنند. پس انتظار می‌رود در سال‌های آینده با مشکلات بیشتری مواجه شویم زیرا در هر دوره، افراد جوان تولیدکننده و افراد زیر ۱۵ سال و بالای ۶۰ سال مصرف‌کننده هستند.

در پی **سیاست‌های جمعیتی** که بعد از سال ۱۳۶۵ در کشور عزیزمان اتفاق افتاد رشد جمعیت کشور کاهش یافت، به طوریکه رشد جمعیت که در سال ۱۳۷۲ برابر **۲/۳ درصد**، بود در سال ۸۰ به **۱/۳۵ درصد** رسید.

چنانچه مشکل امروز ما در سال‌های بعد نیز در صورت عدم کنترل جمعیت ممکن است حادث‌تر باشد؛ زیرا، هر جوان امروز فقط دارای **دو فرزند** شود، بیست سال دیگر جمعیت کشور چندین برابر خواهد شد. با توجه به همین مشکلات درس جمعیت و تنظیم خانواده در کلیه رشته‌های دانشگاهیپ ایجاد گردید.

یکی از راه‌های کنترل جمعیت، **آموزش روش‌های پیشگیری از بارداری** است. دانشجویان در بیشتر رشته‌های تحصیلی دانشگاهی به جز بعضی از رشته‌های گروه پزشکی، در مورد آناتومی و فیزیولوژی اندام‌های جنسی مطلب آموزشی دریافت نمی‌کنند از طرفی آموزش زمانی مؤثر خواهد بود که شخص از سیستم دستگاه تناسلی اطلاعات کافی داشته باشد. در آن صورت فرد ضمن برخورداری از مواهب غریزی خود، می‌تواند به طور اصولی و منطقی داوطلبانه بهترین روش را انتخاب نماید.

در این کتاب، سعی شده با ارائه مطالب جمعیتی، عمق فاجعه افزایش جمعیت و سیاست‌های جمعیتی مشخص شود. از طرفی کسی که این کتاب را مطالعه می‌کند، می‌تواند اطلاعات کاملی در مورد چگونگی **تولید مثل** از سلول تا انسان کامل با شناخت **اندام‌های تناسلی** بدون اصطلاحات پیچیده پزشکی به دست آورد.

همچنین با بیماری‌های مقاربتی و نارسایی‌های جنسی و روش درمان آن مطالبی را دریافت نماید.

این کتاب نمی‌تواند یک کتاب کامل از نظر جمعیتی، آناتومی بدن و اندام‌های جنسی و تمام بیماری‌های آن باشد؛ زیرا این علوم بسیار گسترده بوده و راجع به هرکدام از این موارد تعداد زیادی کتاب نوشته شده است. در این اثر تنها اطلاعات عمومی و کاربردی ذکر گردیده است و البته سعی شده از تمام کتب مرجع نکات مهم و تماماً کاربردی نیز آورده شود. البته این اثر خالی از اشکال نیست و صمیمانه پذیرای نقطه نظرات صاحب نظران و اساتید می‌باشم.

علیرضا ذاکری

تابستان ۱۳۸۵

فصل اول

جمعیت و جمعیت شناسی

مقدمه

جمعیت ایران در طی هشت دهه اخیر افزایش یافت که حاصل آن مسائل و مشکلاتی از قبیل رشد سریع جمعیت شهری، افزایش فقر در شهرها، دسترسی ناکافی به مسکن و خدمات اصلی شهری، شکاف عظیم میان طبقات اجتماعی، بیگانگی شهروندان با یکدیگر توأم با انبوه مهاجرت از مناطق روستایی به مناطق شهری و سکونت در حاشیه شهرها است که باعث گسترش و تشدید بی رویه شهرنشینی و نهایتاً ایجاد زاغه نشینی و مسکن غیرقانونی و نارسایی امکانات اصلی شهری در شهرها شده است.

طبق مندرجات نشریه جنبه های جمعیتی توسعه اجتماعی سازمان ملل متحد (Population aspects of social development) ایران طی سه دهه ۴۰، ۵۰ و ۶۰ میلادی نرخ رشد ۳ درصدی داشته است.

بنابراین آنچه مسلم است با شناخت جمعیت و عوامل مؤثر بر آن می توان به عمق فاجعه رشد جمعیت که بنا به تعبیر بسیاری از بزرگان از بمب اتمی نیز خطرناک تر است، پی برد.

در این فصل با مفاهیم جمعیت، جمعیت شناسی و عوامل مؤثر بر آن و سیاست های اعمال شده جمعیتی و ... آشنا خواهید شد.

جمعیت و مفاهیم آن

یکی از بزرگ‌ترین مشکلات جهان در حال حاضر و آینده مساله رشد بی رویه جمعیت است، که متأسفانه اکثر آن در کشورهای در حال توسعه وجود دارد. افزایش بی رویه جمعیت در هر جای جهان سبب اختلال در فعالیت‌های اجتماعی، خانوادگی، فرهنگی و توسعه اقتصادی خواهد شد.

انواع جمعیت

علم جمعیت عواملی چون تولد، مرگ و میر، مهاجرت‌ها و متغیرهای دیگر نظیر طول عمر، چگونگی زندگی، عوامل اقتصادی و اجتماعی را در ارتباط با افزایش و یا کاهش جمعیت مورد بررسی قرار می‌دهد. واژه لاتین جمعیت از ریشه لغت لاتین Demos گرفته شده است. در اصطلاح آماری هر مجموعه‌ای از افراد انسانی و گیاهی و... که حداقل دارای یک صفت مشترک باشند جمعیت یا جامعه آماری نامیده می‌شود. در جمعیت‌شناسی واژه جمعیت به صورت: **تجمعی از افراد انسانی که در یک منطقه معین به طور مستمر و معمولاً به شکل مجموعه‌ای از خانواده زندگی می‌کنند و پایگاه سیاسی و شرایط ملی و قومی واحدی دارند، تعریف می‌شود.** جمعیت‌های انسانی در آمارگیری به روش‌های گوناگونی تقسیم بندی می‌شوند، که به طور خلاصه در ذیل ذکر گردیده است.

- ۱- **جمعیت اصلی:** به جمعیت کل یک جامعه جمعیت اصلی گفته می‌شود.
- ۲- **جمعیت فرعی:** جمعیتی است که در داخل جمعیت اصلی، به لحاظ ویژگی‌های اقتصادی، اجتماعی و جغرافیایی مورد بررسی قرار می‌گیرد.
- ۳- **جمعیت مقیم و حاضر:** به تمام افرادی که در یک منطقه یا کشور زندگی می‌کنند اعم از اینکه در زمان سرشماری حضور داشته یا نداشته باشند، جمعیت مقیم می‌گویند. به عبارت دیگر جمعیت‌های مهمان، مسافر و خدمتکار جزء این دسته نمی‌باشند ولی غایبین معمولاً جزء جمعیت محاسبه می‌شوند.
- ۴- **جمعیت باز و بسته:** به جمعیتی که در افزایش و یا کاهش آن علاوه بر مرگ و میر، تولد و مهاجرت (درون کوچی و برون کوچی) نیز تأثیر دارد و مهاجرت بطور آزادانه

صورت می‌گیرد، جمعیت باز گفته می‌شود. **جمعیت بسته** جمعیتی است که در آن مهاجرت صورت نمی‌گیرد.

۵- جمعیت ثابت، متوقف و متعادل:

جمعیت ثابت به جمعیتی گفته می‌شود، که میزان تولد و مرگ و میر آن در هر سال به میزان ثابت تغییر کند و تعداد کل جمعیت هر سال به میزان ثابت دگرگون شود و ساختار آن در طول زمان ثابت باشد.

جمعیت متوقف به جمعیتی گفته می‌شود که میزان افزایش طبیعی جمعیت صفر و تعداد تولد و مرگ و میر ثابت و ساختار جمعیت هم ثابت باشد، یا به عبارت دیگر جمعیت متوقف جمعیتی ثابتی است که در آن افزایش طبیعی جمعیت صفر باشد.

جمعیت متعادل: جمعیتی است که در لحظه معینی از زمان دارای حجم ثابت بوده و تولد، مرگ و میر و مهاجرت برابر داشته باشد.

فرق جمعیت ثابت با متعادل این است که در جمعیت متعادل وضعیت موقتاً ایجاد شده است ولی در مورد جمعیت ثابت به صورت دائمی می‌باشد.

تاریخچه جمعیت و جمعیت‌شناسی در جهان و ایران

بر مبنای بررسی تاریخی، جمعیت جهان حدود ۸-۶ هزار سال قبل از میلاد مسیح بین ۱۰-۵ میلیون نفر بوده است و در سال تولد عیسی مسیح (ع) یعنی پس از گذشت حدود ۶ هزار سال جمعیت جهان حدود ۲۵۰ میلیون نفر برآورد شده است و در سال ۱۶۵۰ میلادی جمعیت جهان به ۵۰۰ میلیون نفر رسید، یعنی ۱۶۵۰ سال طول کشید تا جمعیت دو برابر شود.

در فاصله سال ۱۸۵۰ تا ۱۹۳۰ جمعیت جهان از ۱ میلیارد نفر به ۲ میلیارد نفر رسید یعنی با گذشت ۸۰ سال، جمعیت جهان ۲ برابر شده و از آن پس شاهد افزایش سریع رشد جمعیت بوده‌ایم. (جدول ۱-۱)

جدول ۱-۱- جمعیت جهان و پیش بینی آن

سال (میلادی)	تعداد جمعیت (نفر)	فاصله زمانی (سال)
۱۸۵۰-۱۸۰۰	۱ میلیارد	-
۱۹۳۰	۲ میلیارد	۸۰
۱۹۶۱	۳ میلیارد	۳۱
۱۹۷۶	۴ میلیارد	۱۵
۱۹۸۷	۵ میلیارد	۱۱
۱۹۹۹	۶ میلیارد	۱۲
۲۰۲۵	۸/۵ میلیارد	۲۶ پیش بینی
۲۱۵۰	۱۱-۱۲ میلیارد	۲۵ پیش بینی

انتظار می‌رود جمعیت جهان در سال ۲۱۵۰ حدود ۱۱ تا ۱۲ میلیارد نفر با سرعت باروری ۲/۱ فرزند به ازای هر خانم باشد، که تقریباً ۹۰ درصد رشد جمعیت در کشورهای در حال توسعه رخ می‌دهد.

در حال حاضر تقریباً در هر سال حدود ۹۰ میلیون نفر به جمعیت جهان اضافه می‌شود. مسیر رشد جمعیت در چند دهه اخیر در ایران نشان می‌دهد که جمعیت ایران پس از گذشت کمتر از ۱ قرن که در سال ۱۲۸۰ هجری شمسی حدود ۱۰ میلیون نفر بوده در سال ۱۳۷۵ جمعیت آن ۶ برابر شد و از مرز ۶۰ میلیون نفر گذشت. (جدول ۱-۲)

جدول ۱-۲- جمعیت ایران در سال‌های گذشته و پیش بینی سال‌های آینده

سال (هجری شمسی)	تعداد جمعیت (نفر)
۱۲۸۰	۱۰ میلیون
۱۳۳۵	۱۹ میلیون
۱۳۴۵	۲۶ میلیون
۱۳۵۵	۳۴ میلیون
۱۳۶۵	۵۰ میلیون
۱۳۷۵	۶۰ میلیون
۱۳۸۵	۷۰ میلیون
۱۴۰۰	۱۲۰ میلیون (پیش بینی)

با اتخاذ تدابیر جدّی، برنامه ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌های به هنگام از سال ۱۳۶۵ به بعد رشد جمعیت ایران روند نزولی یافته و امید است با مشارکت فعال و آگاهانه همه مردم برنامه‌های کنترل جمعیت اثر بخش بوده و به جمعیتی متناسب با منابع و امکانات موجود و برخوردار از کلیه نیازهای رفاهی و بهداشتی در آینده شاهد باشیم.

روش‌های مطالعه جمعیت

یکی از ابزارهای بسیار مهم برای بررسی‌های جمعیت‌شناسی، واژه‌ها و آمارهای جمعیتی می‌باشند، که در قالب شاخص‌های جمعیتی، جداول و نمودارهای قابل تفسیر و استفاده می‌باشند. برای جمع‌آوری این اطلاعات منابع و روش‌های مختلفی وجود دارد.

یکی از روش‌های جمع‌آوری اطلاعات که روشی بسیار قدیمی نیز می‌باشد سرشماری (Census) بوده، که قدمت آن به ۲۰۰ سال پیش می‌رسد. ژاپن یکی از کشورهایی است که بیشترین سابقه را در امر سرشماری نفوس دارد. سرشماری عموماً به دو روش صورت می‌گیرد:

۱- **سرشماری دو ژور (De Jure):** این روش با مراجعه به تک تک خانواده‌ها و ثبت مشخصات اعضای خانواده در فرم‌های مخصوص با توجه به اسناد قانونی صورت می‌پذیرد. این سرشماری معمولاً بایستی در محدوده زمانی ۱۰ روز به اتمام برسد و به دلیل دامنه وسیع مراجعات و زمان، هزینه زیادی دارد.

در این سرشماری که هر ۱۰ سال یک بار انجام می‌شود؛ همه کسانی که تابعیت کشور را دارند، یا اهل منطقه ای هستند، چه در زمان سرشماری حضور داشته باشند یا نباشند، مورد محاسبه قرار می‌گیرند. به عبارت دیگر در این سرشماری جمعیت مقیم یا قانونی ثبت می‌شود.

۲- **سرشماری دو فاکتو (De Facto):** در این روش فقط جمعیت حاضر یا واقعی مورد بررسی قرار می‌گیرد. به عبارت دیگر در یک مطالعه مقطعی در طی یک روز مشخصات کلیه افراد موجود در کشور اعم از بومی و غیر بومی ثبت می‌شود.

جمعیت شناسی

جمعیت شناسی (Demography) از دو جزء دموس (Demos) به معنی مردم و گرافوس (Graphos) به معنی نگارش یا نوشتار تشکیل شده است. جمعیت شناسی به مفهوم کنونی عبارتند از: بررسی علمی جمعیت انسانی یا مطالعه علمی، توصیف و تحلیل آماری ساختار و حرکات جمعیت‌های انسانی، بررسی سیاست‌های جمعیتی و روابط متقابلی که میان پدیده‌های جمعیتی و عوامل اقتصادی اجتماعی و زیستی وجود دارد و جمعیت شناسی به موضوع‌هایی نظیر: تغییرات (کاهش یا افزایش)، ترکیب سنی و جنسی و توزیع مکانی جمعیت می‌پردازد. جمعیت شناسی به دو شاخه مهم ۱- جمعیت شناسی کمی (آماري) ۲- جمعیت شناسی کیفی تقسیم می‌شود.

۱- جمعیت شناسی کمی

جمعیت شناسی کمی به مطالعه ساختار و حرکات جمعیت در زمان و مکان برای کشف علل و عوامل آن و رابطه بین پدیده‌های اصلی جمعیتی با پدیده‌های فرعی تر نظیر اجتماعی، اقتصادی و روانی و در نهایت به دست آوردن قوانینی کلی می‌پردازد. جمعیت شناسی کمی به دو شاخه **توصیفی و تحلیلی** تقسیم می‌شود. **شاخه توصیفی** تعداد جمعیت، ویژگی‌ها و توزیع آنها در یک منطقه و در زمان مشخص و تفسیر این تغییرات را با سه متغیر اصلی باروری، مرگ و مهاجرت مطالعه و بررسی می‌کند. شاخه توصیفی به شاخه‌های کوچک‌تری نیز تفکیک می‌گردد، که در این جا فقط به **شاخه نظری** (از دیدگاه کمی بدون ارتباط با سایر پدیده‌ها) و **شاخه ریاضی** (به کارگیری فرمول‌ها و روش‌های ریاضی)، **شاخه کاربردی** (که موارد نظری و ریاضی را در مطالعات اجتماعی و اقتصادی به کار می‌گیرد) و در نهایت **شاخه تطبیقی** (که ویژگی‌های جمعیتی جوامع مختلف را در شرایط گوناگون مورد بررسی قرار می‌دهد و وجود افتراق و اشتراک آنها را با هم مقایسه می‌کند) اشاره می‌شود.

شاخه تحلیلی با بررسی عقاید و نظریه‌های جمعیتی و ارتباط متقابل میان عوامل اصلی جمعیتی و عوامل اقتصادی، اجتماعی و سیاسی می‌تواند مبنای تنظیم و اتخاذ سیاست‌های جمعیتی را تشکیل دهد.

باروری، مرگ و مهاجرت متغیرهای مستقلی نیستند و وابستگی شدیدی به مسایل اجتماعی و فرهنگی دارند و تحت تأثیر عوامل طبیعی، اجتماعی، اقتصادی و روانی قرار می‌گیرد.

فرق جمعیت‌شناسی تحلیلی با جمعیت‌شناسی نظری در این است که در جمعیت‌شناسی تحلیلی بیشتر بر روی نظریه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و تاریخی و عقاید مختلف، تحقیق می‌شود؛ ولی در جمعیت‌شناسی نظری صرفاً متغیرهای اصلی جمعیت دسته‌بندی شده و از نظر عددی مورد بررسی قرار می‌گیرند.

۲- جمعیت‌شناسی کیفی

در جمعیت‌شناسی کیفی با کمک دانش‌های دیگر، جنبه کیفی جمعیت‌ها، از نظر زیستی، وراثت و تأثیراتی که محیط اجتماعی و جغرافیایی در آنها بر جای می‌گذارد، بحث می‌شود.

با توجه به اهمیت مباحث، عوامل اصلی و فرعی، ساختار و حرکات جمعیت به اختصار در مورد هر یک توضیح داده می‌شود.

ترکیب یا ساختار جمعیت

ترکیب یا ساختار جمعیت شامل بررسی پدیده‌های جمعیتی در مقطعی از زمان و در جمعیتی معین، بدون در نظر گرفتن تغییرات و دگرگونی‌های جامعه می‌باشد که ترکیب سنی و جنسی به عنوان دو مشخصه اصلی ساختار جمعیت یاد می‌شود و اطلاع از آن می‌تواند برای برنامه‌ریزی اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی بسیار مهم باشد.

ترکیب جمعیت شامل بخش‌های زیر می‌باشد:

۱- توزیع مکانی: که منظور از آن چگونگی توزیع و پخش جمعیت روی کره زمین است.

توزیع مکانی جمعیت را به دو صورت تراکم و پراکندگی جمعیت مطالعه می‌کند.